

สุนทรภู์กับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

สุนทรภู์ได้รับยกย่องว่าเป็นนักเดินทางท่องเที่ยวรุ่นบุกเบิกของเมืองไทย เนื่องจากในชีวิตของท่านได้มีโอกาสเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ มากมาย ทั้งที่เป็นภารกิจทางราชการ การพักผ่อนหย่อนใจ กระทั่งการท่องเที่ยวเพื่อบรรเทาความทุกข์ใจในช่วงตกต่ำของชีวิตราชการ โดยได้ถ่ายทอดเรื่องราวในการเดินทางของท่านออกมาเป็นผลงานวรรณกรรมสำคัญๆ หลายเรื่อง โดยเฉพาะวรรณกรรมประเภทนิราศที่ท่านประพันธ์ไว้ทั้งสิ้น 9 เรื่อง สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและความกระตือรือร้นของท่านในการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสถานที่ต่างๆ ที่ท่านเดินทางผ่านไป ทั้งในเรื่องสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตผู้คน ตลอดจนวัฒนธรรมคตินิยมความเชื่อของท้องถิ่น

นิราศทั้ง 9 เรื่องเรียงลำดับจากปีที่ประพันธ์ ได้แก่ *นิราศเมืองแกลง* เป็นเรื่องราวขณะที่ท่านเดินทางไปเมืองระยอง ซึ่งมีข้อสันนิษฐานว่าอาจจะเป็นบ้านเกิดของท่าน ประพันธ์ไว้ในปี 2350 ช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 และในปีเดียวกันยังได้ประพันธ์ *นิราศพระบาท* ขณะตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ เจ้านายวังหลัง ไปนมัสการพระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรี *นิราศภูเขาทอง* ประพันธ์ในปี 2371 เว้นห่างจากนิราศ 2 เรื่องแรกถึง 20 ปี ขณะที่ท่านอยู่ในสมณเพศ *นิราศเมืองเพชร* ช่วงปี 2371-2374 ซึ่งเป็นช่วงที่ท่านเดินทางไปพำนักอยู่ที่เพชรบุรี หลังจากนั้นจึงกลับมายังพระนครและได้ประพันธ์ *นิราศวัดเจ้าฟ้า* ประมาณปี 2374 ขณะที่ท่านศึกษาการแปลธาตุและเรื่องหลักไพลที่วัดเจ้าฟ้า *นิราศอิเหนา* ช่วงปี 2375-2378 เป็นนิราศที่ไม่ได้ประพันธ์จากการเดินทางจริงๆ แต่สมมุติตัวท่านเองเป็นอิเหนาที่ต้องพลัดพลากจากนางบุษบา *นิราศสุพรรณ* ช่วงปี 2377-2380 มีความพิเศษตรงที่ท่านแต่งเป็นโคลง เป็นนิราศที่แสดงความสามารถทางด้านภาษาของท่าน *ร่ำพันพิลาป* ประพันธ์ในปี 2385 ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งไม่ได้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเดินทางแต่แสดงถึงช่วงชีวิตรัตนโนเพศกัญของ ท่าน ขณะที่จำพรรษาที่วัดเทพธิดาราม และเรื่องสุดท้าย *นิราศพระปฐม* ช่วงปี 2385-2388 ขณะที่เดินทางไปนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์องค์เดิมก่อนที่จะมีการบูรณปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 4

หากศึกษานิราศของสุนทรภู์จะพบว่าท่านนิยมนิยามชื่อบ้านนามเมืองของท้องถิ่นต่างๆ และนำมาใช้ประโยชน์ในงานประพันธ์ โดยเฉพาะการนำชื่อของสถานที่มาพ้องกับสิ่งที่ท่านต้องการสื่อสารแก่ผู้อ่าน ถือเป็นความสามารถและปฏิภาณกวีที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของท่าน ดังที่ปรากฏในนิราศภูเขาทอง สุนทรภู์เดินทางไปตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งได้ผ่านย่านหรือชุมชนต่างๆ ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ถิ่นน้ำชื่อย่านชุมชนมาประพันธ์เปรียบเปรย

- ถึงบางจากจากวัดพลัดพี่น้อง มามัวหมองมัวหน้าไม้ฝ่าฝืน
เพราะรักใคร่ใจจิตไม่ขัดขืน จึงต้องขึ้นในพรากมาจากเมือง
(คำว่า "จาก" ในบางจากนำมาสื่อสารเรื่องการจากลา)
- ถึงบางพุดพุดดีเป็นศรีศักดิ์ มีคนรักรสถ้อยอร่อยจิต
แม่นพุดชั่วตัวดาหลายมิตร จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพุดจาฯ
(คำว่า "พุด" ในบางพุดนำมาสื่อสารเรื่องความระมัดระวังในการพุดจา)

สุนทรภู์ยังได้สอดแทรกประวัติความเป็นมาของสถานที่ต่างๆ รวมถึงการสะท้อนให้เห็นสภาพชุมชนของท้องถิ่นต่างๆ ในช่วงเวลานั้น ดังปรากฏในนิราศภูเขาทอง ขณะที่ท่านเดินทางผ่านเมืองสามโคก ทำให้ท่านสนใจนึกถึงช่วงที่ท่านยังรับราชการในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งพระราชทานชื่อใหม่แก่เมืองสามโคกว่าปทุมธานี เนื่องจากบริเวณนั้นมีบัวอยู่เป็นจำนวนมาก (ปทุมแปลว่า บัว)

- ถึงสามโคกโคกถวิลถึงปิ่นเกล้า พระพุทธเจ้าหลวงบำรุงซึ่งกรุงศรี
ประทานนามสามโคกเป็นเมืองศรี ชื่อปทุมธานีเพราะมีบัว

ในนิราศเมืองแกลง ท่านเดินทางตามลำน้ำไปบางปะกง ซึ่งในสมัยนั้นยังเรียกว่าบางมั่งกึ่งก็บรรยายถึงสภาพของชุมชนที่แปรรูปสิ้นค้าจากการประมง เมื่อเดินทางถึงบางแสนยังได้บรรยายให้ภาพบรรยากาศของตลาดเขาสามมุก

- ถึงห่อหมกย่านบ้านบางมั่งกึ่งนั้น ดูเรียงรันเรือนเลียบชลาลัย

แต่ส่วนบ้านตากปลาริมวาริน

همینแต่กลั่นเนาอบตระหลบไป

- เป็นสองแถวแนวนอนคนสะพรั่ง บ้างยืนบ้างนั่งร้านประสานเสียง

ดูรูปร่างบรรดาแม่ค้าเคียง

เห็นเกลี้ยง ๆ กร้องแกร่งเป็นอย่างกลาง

ขายหอยแครง แมงกูดกับปูม้า

หมึกแมงดาหอยดอง รongกระถาง

พวกเจ๊กจีนสินค้ายามาวาง

มะเจือกางแพะเผือกผักกาดดอง

ที่ขายผักหน้างักก็เปิดโถง

ส่วนเบ๊โป่งหญิงขายมาจ่ยของ

สักขีสิบหีบออกเป็นกอบกอง

ที่เกี่ยวท้องทศนาจนสาขันธ์

นอกจากนี้ สุนทรภู่มักมีความสนใจในวิถีชีวิตของชาวจีน ซึ่งท่านมักสังเกตุสิ่งต่างๆ เหล่านี้ระหว่างการเดินทาง และนำมาประพันธ์
ในนิราศของท่านเสมอในนิราศเมืองแกลงท่านก็กล่าวถึงศาลเจ้าปูนเต้าก่ง ซึ่งเป็นศาลเจ้าเขียนผู้พิทักษ์รักษาชุมชนจีนตามคติความเชื่อลัทธิเต๋า

- เห็นศาลเจ้าเหล่าเจ็กอยู่เชิงแซ่ ปูนทะกังองค์แก่ข้างเพศไสย
เกลอเอ๋ยเคยข้ามกงคาลัย ช่วยคุ้มภัยปากอ่าวเกิดเจ้านาย

กล่าวได้ว่านิราศทั้ง 9 เรื่องของสุนทรภู่มักเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีความ
เกี่วข้องกับวิถีชีวิตของผู้คน สภาพความเป็นอยู่ของชุมชน รวมทั้งสภาพภูมิประเทศไทยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ผู้ที่สนใจอาจ
ลองเดินทางท่องเที่ยวตามเส้นทางในนิราศของท่านแล้วเปรียบเทียบสภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในอดีตและปัจจุบันก็จะได้รับประโยชน์ยิ่ง